

GEOGRAFIA, CARTOGRAFIA I CINEMA

Eduard-Josep Chifré i Petit
Llicenciat en Biologia i en Història

Introducció

Per la difusió del coneixement de temàtiques relacionades amb la Geografia i la Cartografia, el cinema és una eina de suport didàctic que cal tenir ben present. Al llarg d'aquest assaig mostraré els avantatges pedagògics que diverses pel·lícules i documentals ens ofereixen, sempre complint amb la legislació vigent, per treballar temes vinculats amb la Geografia i la Cartografia.

En aquest sentit assenyalaré algunes temàtiques susceptibles de ser estudiades amb el suport del cinema així com les possibilitats didàctiques que diverses pel·lícules i documentals tenen per a la difusió d'aspectes relacionats amb la Geografia i la Cartografia. Els arguments que he seleccionat per analitzar el que el cinema ens pot oferir per afavorir l'estudi d'aquests temes són els següents: El descobriment d'Amèrica, les fonts del Nil, el riu Congo, l'Antàrtida, la Polinèsia, les illes Galápagos, els grans viatges pel món i la geografia catalana.

El descobriment d'Amèrica

En relació amb aquesta temàtica esmentaré dues pel·lícules: “1492: La conquesta del Paradís” (1492: The conquest of Paradise, 1992) i “Cristòfor Colom: el descobriment” (Christopher Columbus: The discovery, 1992).

“1492: La conquesta del Paradís” (1492: The conquest of Paradise), és una pel·lícula de 1992 dirigida per Ridley Scott, amb Gérard Depardieu (Cristòfor Colom), Sigourney Weaver (Isabel de Castella), Armand Assante, Fernando Rey i Ángela Molina en els seus papers principals, essent la música de Vangelis.

Una altre film sobre Cristòfor Colom i el descobriment d'Amèrica és el de títol “Cristòfor Colom: el descobriment” (Christopher Columbus: The discovery). És una cinta també de 1992 dirigida per John Glen i protagonitzada per Georges Corraface (Cristòfor Colom), Tom Selleck (Ferran d'Aragó), Rachel Ward (Isabel I) i Marlon Brando en el paper de l'inquisidor Torquemada.

Finalment, dins d'aquest apartat vull fer esment de la coproducció de títol “Cristòfor Colom” (1985). Fou una sèrie de 6 capítols sobre Colom i el descobriment d'Amèrica coproduïda l'any 1985, entre d'altres, per TV3, la RAI i Antenne 2. La va dirigir Alberto Lattuada i fou protagonitzada per Gabriel Byrne i Faye Dunaway que interpretaven a Cristòfor Colom i Isabel I respectivament.

Aquestes tres produccions ens permeten treballar temàtiques relacionades amb el descobriment d'Amèrica com ara la concepció geogràfica del món en els temps de Colom, els mapes en l'època del descobriment d'Amèrica, la por al que era desconegut, les supersticions, el poder de la Inquisició, el que va significar el descobriment del Nou Món tant pel vell continent com pel nou, els diferents viatges de Cristòfor Colom al nou continent, l'avarícia i la manca d'escrúpols d'alguns dels descobridors, els mals tractes

als indígenes americans, la navegació marítima a finals del segle XV, Castella i Aragó en el temps dels Reis Catòlics, el tractament de les dades històriques per part d'aquestes pel·lícules, etc.

Les fonts del Nil

Dins d'aquest apartat comentaré dos films “Stanley i Livingstone” (Stanley and Livingstone, 1939) i “Les muntanyes de la lluna” (Mountains of the moon, 1990) i el documental “El misteri del Nil!” (2005).

La temàtica de la localització de les fonts del Nil va ser motiu, en el segle XIX, de grans controvèrsies. Diversos aventurers, exploradors i geògrafs van viatjar a l'Àfrica per aclarir la ubicació d'aquestes fonts. Els films que a continuació comento ens ofereixen un suport didàctic molt interessant per treballar aquesta problemàtica.

“Stanley i Livingstone” (Stanley and Livingstone), és una pel·lícula dirigida per Henry King el 1939, amb Spencer Tracy (Stanley en el film), Nancy Kelly, Walter Brennan, Richard Greene, Charles Coburn i Cedric Hardwicke (interpreta el Doctor Livingstone) en els seus papers principals. És un film que lloa la figura d'aquests dos exploradors i que mostra bàsicament l'expedició, finançada amb els diners d'un diari dels EEUU (el New York Herald), d'Henry M. Stanley a la recerca del Doctor David Livingstone la qual té com a punt culminant la ja cèlebre trobada d'ambos personatges amb la coneguda frase de Stanley quan veu Livingstone “Doctor Livingstone i suppose”. És un film que ens permet treballar temàtiques geogràfiques i cartogràfiques relacionades amb les fonts del Nil i les grans expedicions del segle XIX a la recerca d'aquestes fonts i que també ens possibilita estudiar la figura de Stanley i la del Doctor Livingstone. Altres aspectes com el colonialisme a l'Àfrica en el segle XIX, el tràfic d'esclaus en aquell continent i el tractament històric que el film fa dels temes narrats també es poden analitzar amb el suport didàctic d'aquesta cinta.

Pel que fa a “Les muntanyes de la lluna” (Mountains of the moon), és un film dirigit el 1989 per Bob Rafelson i protagonitzat per Patrick Bergin (interpreta Richard Francis Burton), Iain Glen (John Hanning Speke en la pel·lícula), Richard E. Grant i Fiona Shaw, ens descriu les expedicions dels exploradors Burton i Speke, dutes a terme a l'Àfrica durant el segle XIX, a la recerca de les fonts del Nil, així com els enfrontaments i les polèmiques que es van produir entre ambdós exploradors sobre la ubicació d'aquestes fonts fins la mort de Speke en un accident de caça (tot i que no està clar que no es tractés d'un suïcidi). Aquest film ens permet treballar la figura dels dos exploradors esmentats així com, a l'igual que la pel·lícula “Stanley i Livingstone”, tota la problemàtica que va ocasionar en el segle XIX el coneixement de l'indret on es trobaven les fonts del Nil., a més de temàtiques relacionades amb l'Imperi Britànic, el colonialisme a l'Àfrica, el mercadeig d'esclaus, etc.

Finalment cal comentar també el documental de 2005 de títol “El misteri del Nil”, dirigit per Jordi Llompart, amb guió del mateix Llompart i música de David Giró el qual descriu la navegació pel Nil, des del seu origen fins la seva desembocadura al Mediterrani. És una producció que ens ofereix suport didàctic per a estudiar temes com ara les fonts del Nil, la navegació per aquest riu, la geografia de la zona de l'Àfrica per la qual flueix, la història relacionada amb el riu, etc.

El riu Congo

Aquest riu és el segon amb més cabal d'aigua de l'Àfrica, només per darrera del riu Nil i que també va ser explorat pel Doctor Livingstone en el segle passat. El podem treballar amb el suport didàctic del documental de títol. “El riu que absorbeix, tots els rius” (Congo: The river that swallows all rivers). És una producció de la BBC de l'any 2001 la qual descriu el riu Congo, la flora i fauna que es troba per la zona del riu, així com altres indrets de l'Àfrica com el llac Tanganica, etc. És un film que ens permet treballar temàtiques relacionades amb aquest riu i amb els llocs de l'Àfrica pel quals passa.

L'Antàrtida

La geografia i la cartografia de la zona de l'Antàrtida es pot treballar amb l'ajut del documental de títol “L'Endurance: La llegendària expedició antàrtica de Shackleton” (The Endurance: Shackleton's legendary Antarctic Expedition), dirigit el 2002 per George Butler. Aquesta cinta narra l'expedició antàrtica comandada per Ernest Shackleton, realitzada entre 1914 i 1916 i que tenia per objectiu ser els primers en travessar la península antàrtica. El documental mostra imatges originals dels esdeveniments que van succeir als expedicionaris preses per un dels seus membres, el fotògraf australià Frank Hurley la missió del qual era deixar constància gràfica de l'intent de travessar, per primer cop, el pol sud.

Sobre el mateix tema podem esmentar la pel·lícula “Shackleton” (2002), de Charles Sturridge, protagonitzada per Kenneth Branagh, John Grillo i Phoebe Nicholls la qual també descriu l'expedició de “Shackleton” de 1914.

Shackleton no va reeixir en la seva aventura de ser el primer en travessar el Pol Sud. “L'Endurance”, el vaixell que havia de fer arribar els expedicionaris al pol sud, per iniciar la seva travessia va quedar atrapat en el gel abans d'arribar al continent antàrtic, la qual cosa va impedir que poguessin dur a terme el seu objectiu. Finalment “L'Endurance” va ser esclafat pel gel i es va enfonsar. L'èxit de la gesta de Shackleton rau en el fet que aquest va aconseguir que tots els membres de l'expedició, 28 en total, poguessin sobreviure després d'haver estat perduts pel gel durant uns dos anys.

Amb aquesta cinta podem estudiar la geografia del pol sud, llocs com l'Oceà Glacial Antàrtic, el mar de Weddell, per on havien d'arribar els expedicionaris al pol sud, el mar de Ross, per on havien de sortir després de travessar el pol sud, l'altiplà polar, la península antàrtica, el mar d'Amundsen, la Terra de Wilkes, són algunes de la zona del pol sud que es poden estudiar amb aquests films. També poden servir per treballar altres zones geogràfiques per les quals es va desenvolupar aquesta expedició com és el cas de l'illa Elefant o l'illa South Georgia.

Amb aquests films a més de poder treballar aspectes geogràfics i cartogràfics relacionats amb el Pol Sud, també podem tractar altres temàtiques com per exemple: els vaixells trencagels, la navegació marítima per aquells indrets, l'orientació amb el sextant, la supervivència en el gel en condicions extremes, els vaixells baleners, les factories baleneres, les rutes marítimes en el pol sud, els exploradors de l'Antàrtida, com ara Robert Falcon Scott, Roald Amundsen, el mateix Shackleton, etc.

La Polinèsia

Quant a la Polinèsia, la seva geografia i cartografia la podem estudiar amb el suport didàctic de les pel·lícules que s'han rodat sobre el motí de la nau *Bounty* (1789), donat que la major part dels fets que narren tenen lloc en aquesta zona. En relació amb aquest fet històric s'han produït tres versions amb els títols següents: “Rebel·lió a bord” (*Motiny on the Bounty*), dirigida per Frank Lloyd el 1935 amb Charles Laughton (capità Bligh) i Clark Gable (Fletcher Cristian) com a protagonistes; quasi vint anys més tard, el 1962, Lewis Milestone rodava una nova versió d'aquesta història amb el mateix títol: “Rebel·lió a bord” (*Motiny on the Bounty*), aquest cop amb Trevor Howard, com a capità Bligh i Marlon Brando en el paper de Fletcher Cristian. La tercera versió d'aquest film la va realitzar Roger Donaldson el 1984, amb el títol “Motí a bord” (*The Bounty*) i en la qual Anthony Hopkins interpretava el capità Bligh i Mel Gibson a Fletcher Cristian.

Les tres versions del motí de la *Bounty* narren l'enfrontament entre Bligh, el capità de la nau *Bounty*, i Fletcher Cristian el primer oficial del vaixell. La *Bounty* va salpar d'Anglaterra el 1787 cap a Tahití on havia de carregar els fruits de l'arbre del pa, els quals havien de servir d'aliment als esclaus de la zona. Donat que va arribar al seu destí amb molt de retard, Bligh va haver d'esperar uns quants mesos a què l'arbre del pa tornés a donar fruits, la qual cosa comportà que la seva tripulació estigués ociosa durant aquest temps. Molts dels tripulants de la *Bounty*, entre ells Fletcher Cristian es van ajuntar amb natives d'aquell indret. Quan passat el temps van haver de partir, un altre cop amb el capità Bligh i van tornar a estar sotmesos a les seves ordres, no ho van acceptar i es va produir el motí escenificat per les tres produccions cinematogràfiques esmentades.

Amb aquests films podem estudiar la geografia de la zona de la Polinèsia com ara, Tahití, Samoa, les illes Fiji i també l'illa Pitcairn, lloc on es van refugiar alguns dels amotinats de la *Bounty*, entre els quals es trobava Fletcher Cristian. Aquest grup no el van localitzar les autoritats angleses, a causa principalment que aquesta illa no es trobava ben indicada en les cartes nàutiques de l'època, la qual cosa probablement va oferir un bon refugi a Cristian i els seus companys. No va ser fins el 1814, uns vint-i-cinc anys després d'haver-se produït els fets que un vaixell anglès no va arribar a aquesta illa, en aquells moments només quedava en aquell indret amb vida un dels amotinats del grup que hi va arribar, John Adams, el qual hi va sobreviure fins el 1829. En l'actualitat aquesta illa és una atracció turística per recordar els fets relacionats amb el cèlebre motí, la qual cosa la indústria cinematogràfica, no sempre amb la màxima veracitat històrica, hi ha contribuït en gran manera.

A més de la geografia de la Polinèsia amb aquests films també podem estudiar temàtiques com la navegació a vela, la disciplina a bord dels vaixells en l'època del motí, l'explotació dels indígenes, la sanitat en els vaixells de l'època, l'arbre del pa i la seva importància com aliment pels esclaus, etc.

En relació amb la zona de la Polinèsia també vull esmentar l'illa de Pasqua i vinculat amb aquesta illa i la seva geografia cal fer esment del film “*Rapa Nui*” (1994), de Kevin Reynolds, protagonitzat per Jason Scott Lee, Sandrine Holt i Esai Morales i produït per Kevin Costner i Jim Wilson.

La cinta narra el conflicte que es produeix a l'illa de Pasqua “Rapa Nui” entre els clans dels orelles curtes i els orelles llargues causat per la construcció dels moais, la qual cosa provoca la desforestació de l'illa, ja que els troncs dels arbres són necessaris per transportar els moais des del lloc de construcció fins la seva ubicació final. Així doncs, temàtiques com la situació geogràfica de l'illa de Pasqua, els seus pobladors, els problemes ecològics causats a l'illa per la tala d'arbres, l'existència dels mateixos moais i el seu significat, són algunes de les temàtiques que es poden treballar amb el suport didàctic d'aquesta producció cinematogràfica.

Les illes Galápagos

Les illes Galápagos constitueixen un arxipèlag que es troba ubicat davant de les costes de l'Equador. Aquesta zona geogràfica la podem treballar amb el suport del film de 2003 “Master and commander”, realitzat per Peter Weir i protagonitzat per Russel Crowe i Paul Bettany. La pel·lícula narra els enfrontaments en el 1805, durant les Guerres Napoleòniques, entre un vaixell de guerra britànic el “Surprise” dirigit pel capità Jack Aubrey (Russel Crowe) i un vaixell de l'armada francesa.

Al llarg del film es produeixen diversos combats entre els dos vaixells fins arribar al definitiu el qual té lloc en les aigües properes a les illes Galápagos.

Paul Bettany fa el paper del cirurgià del “Surprise” el qual veu en les illes Galápagos les possibilitats científiques que ofereixen aquestes illes per l'estudi dels éssers vius. No obstant, en el film, la ciència sempre es queda en segon pla perquè prevalen, en tot moment, els enfrontaments militars.

Amb aquest film a més de treballar la geografia i la cartografia de l'arxipèlag de les Galápagos, també podem estudiar temàtiques com el viatge de Darwin amb el Beagle i el que van representar per la seva teoria de l'Evolució “les illes Galápagos” així com altres temes com la navegació a vela, les guerres napoleòniques, la vida a l'interior d'un vaixell de guerra, la feina del cirurgià, les supersticions dels mariners, etc.

Els grans viatges

En aquest apartat vull esmentar la pel·lícula “La volta al món en 80 dies” (Around the world in 80 days), dirigida el 1956 per Michael Anderson i protagonitzada per David Niven, Mario Moreno (Cantinflas), Robert Newton i Shirley MacLaine. El film, basat en la novel·la de Jules Verne, descriu l'intent reeixit de Phileas Fogg (interpretat per David Niven), i acompanyat pel seu criat Passepartout (Cantinflas) de donar la volta al món en 80 dies a fi i efecte de guanyar un aposta. L'acció d'aquesta cinta es desenvolupa per França, l'Estat Espanyol, Egipte l'Índia, Xina, Japó, Estats Units, etc. la qual cosa permet treballar aspectes geogràfics i cartogràfics relacionats amb aquest paísos.

Una altra versió d'aquesta pel·lícula la va dirigir Frank Coraci, el 2004 i la van protagonitzar Jackie Chan, Steve Coogan i Cecile de France la qual també ens permet treballar temàtiques vinculades amb la Geografia i la Cartografia

Dins d'aquest apartat, pels més petits tenim la sèrie de dibuixos animats titulada “La volta al món de Willy Fogg” (La vuelta al mundo de Willy Fogg) emesa per Televisió Espanyola el 1983.

També per a nens i nenes hi ha una versió de la “Volta al món en 80 dies“, de 1999, narrada a través dels dibuixos animats protagonitzats per “Les Tres Bessones”.

Aquestes produccions també poden ser utilitzades com a suport didàctic per l'estudi, amb els més petits de temàtiques relacionades amb la Geografia .

Un altre film sobre grans viatges és el de títol “Les aventures de Marco Polo” (The adventures of Marco Polo). És una pel·lícula de 1938 dirigida per Archie Mayo i protagonitzada per Gary Cooper (Marco Polo), Dora Young, Dick Alexander, Diana Moncardo i Lana Turner. Amb aquest film podem treballar aspectes relacionats amb els grans viatges de Marco Polo a l'Àsia, la geografia de la zona, la relació de Marco Polo amb el Kublai Khan, etc.

Sobre Marco Polo cal fer esment de la sèrie de televisió italiana, de 1982, dirigida per Giuliano Montaldo i protagonitzada per Ken Marshall, Denholm Elliott, Tony Vogel, Anne Bancroft, John Gielgud, Burt Lancaster i amb música d'Ennio Morricone la qual també ens ofereix suport didàctic per l'estudi dels viatges de Marco Polo.

Geografia catalana

En relació amb la Geografia catalana s'han realitzat diversos programes televisius als quals cal fer esment car ofereixen un bon suport didàctic pel treball de temes geogràfics i cartogràfics. Entre ells vull destacar els programes emesos, en aquests darrers anys per TV3 “Catalunya des de l'aire”, “Catalunya des del mar”, “Els Pirineus des de l'aire” així com el programa Thalassa que s'emet setmanalment pel Canal 33 tot i que en aquest cas tracta temàtiques relacionades amb el mar arreu del món.

Conclusions

1. El cinema és una eina didàctica que cal tenir en compte per a treballar temàtiques relacionades amb la Geografia i la Cartografia
2. Amb els audiovisuals, en general, i amb el cinema en particular podem aconseguir augmentar la motivació dels estudiants per a l'aprenentatge de temes vinculats amb la Geografia i la Cartografia.
3. El cinema és un mitjà didàctic que permet aprendre i gaudir, tant amb el procés de l'aprenentatge com amb l'ensenyament dels coneixements.

Bibliografia de consulta

- AGUILERA, Cristian i DIAS, Núria (1999). *Los actores de los óscar del siglo XX*. Barcelona, Editorial 2001.
- CAPARRÓS LERA, J.M. (1997). *100 Películas sobre Historia Contemporánea*. Madrid, Alianza Editorial..
- HUESO, Ángel Luís (1998). *El cine y el siglo XX*. Barcelona, Ariel Historia.
- SCHNEIDER, Steven Jay (2007). *1001 películas que hay que ver antes de morir*. Ed. Grijalbo.
- CAPARRÓS LERA, J.M. (2007). *Guia del espectador de cine*. Madrid, Alianza Editorial